

KÜRESEL ISINMA ve İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ ile MÜCADELEDE İSLAM ÖĞRETİSİNİN İŞLEVSELLİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Hasan KALYONCU¹

Kemaleddin TAŞ²

ÖZET

Günümüzde birçok alanın tartışmaya açtığı ve kendi perspektiflerinden çözüm önerileri sunduğu, ivmesi her geçen gün artan küresel ısınma ve iklim değişikliği ile mücadele kapsamında dinlerin de konuya müdahil olduğu görülmektedir. Çünkü insanlığı ilgilendiren sosyal, siyasal, ekonomik vb. olaylar, esas olarak “dünya kurma” girişiminde temel referans noktası teşkil eden, toplumu düzenlenme ve yapılandırma fonksiyonunu yerine getiren ve en önemli meşruiyet kaynağı olan dinlerin de ilgi alanına girmektedir. Dolayısıyla dünya yeni bir yok oluşa doğru giderken dinlerin buna ilgisiz kalması söz konusu değildir. Bu bağlamda küresel ısınma ve iklim değişikliği konusuna çözüm aranırken dini inançlardan faydalanılması, dinlerin soruna nasıl yaklaştığının ortaya konulması oldukça kayda değer katkılar sunacaktır. Makale, küresel ısınma ve iklim değişikliğinin yarattığı tahribatları önlemede genel olarak dinlerin özelde ise İslam’ın rolü ve etkileri üzerine odaklanacaktır. İslam dini her konuda aşırılığı yasaklamış, dünya hayatında insanlara denge içerisinde yaşamayı, konulan kurallara uymayı, düzenin bozulmamasını ve fesat çıkarılmamasını emretmiştir. Görüldüğü gibi küresel ısınma ve iklim değişikliği ile mücadele konusunda İslam dininin yaklaşımı, Allah’ın oluşturduğu düzenin ve dengenin korunması yönündedir. Bu durum muvacehesinde İslam öğretisi, küresel ısınma ve iklim değişikliğine karşı insanlara “halifeliğin” gereği olarak sorumluluk ve görev yüklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Küresel Isınma, İklim Değişikliği, Din, İslam

¹ Hasan Kalyoncu, Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Fen Fakültesi, Biyoloji Bölümü, Hidrobiyoloji Anabilim Dalı, hasan.kalyoncu@ege.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7764-5809.

² Kemaleddin Taş, Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, kemaleddintas@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8759-5147, (Sorumlu Yazar).

AN EVALUATION on THE FUNCTIONALITY of ISLAMIC DOCTRINE in THE FIGHT AGAINST GLOBAL WARMING and CLIMATE CHANGE

ABSTRACT

In recent years, global warming and climate change have become topics of increasing urgency, sparking discussions and solution proposals across various fields. Religions have also become involved in addressing these issues, as they play a fundamental role in shaping society and legitimising social, political, and economic structures, all of which are crucial to the broader human endeavour of “world-building”. Given that humanity now faces a potential existential crisis, it is unlikely that religions would remain indifferent. In this context, exploring religious perspectives on global warming and climate change can provide significant insights and contributions. This article will focus on the role and impact of religions in general, and Islam in particular, in mitigating the destructive effects of global warming and climate change. Islam explicitly prohibits excess in all forms, emphasising a balanced life where individuals adhere to established rules to maintain harmony and prevent corruption. Accordingly, Islam’s approach to combating global warming and climate change centres on the preservation of the natural order and balance created by Allah. As seen, Islam assigns humans the responsibility of stewardship, or “caliphate”, which entails duties and obligations in response to the challenges of global warming and climate change.

Keywords: *Global Warming, Climate Change, Religion, Islam*

1. GİRİŞ

Dünya üzerinde var olan canlıların tümü, belirli kurallar çerçevesinde oluşan sistem içerisinde hayatını sürdürürken her biri, birbiri ile az veya çok bağlantılıdır ve bir bütünün parçaları durumundadır. Bu bağlantı ve ilişkiler, yaşamsal sistemi oluşturmaktadır. İnsan bu sistemin canlılık yönüyle bir parçasıdır fakat faaliyetleri yönünden sistem için risk ve tehdit oluşturmaktadır. İnsan faaliyetleri, çevreden etkilenir ve çevreyi etkiler. İnsan aynı zamanda yaşamını sürdürebilmek için canlı ve cansız çevreye ihtiyaç duymaktadır. Beslenme yönüyle tamamen doğaya bağlı olan insanoğlu, diğer alanlarda da doğada var olan kaynakları kullanır. Diğer canlılar, sistemdeki işlevleri ile uyumlu yaşarken çevrelerinde var olan kaynakları kullanabilirler fakat dönüştüremezler. İnsanlar ise yapıları itibari ile diğer canlılarla kıyaslandığında doğal özellikleri yönüyle birçok açıdan zayıf organizma durumundadır. Fakat akılları ve düşünme yetenekleri, bu zayıflığı ortadan kaldırır. Çünkü insan, çevresini olduğu haliyle kullanabildiği gibi aynı zamanda çevredeki malzemeleri dönüştürme

yeteneğine de sahiptir. İnsan hem bireysel olarak hem de toplumsal olarak gelişme potansiyeline sahiptir ve bu gelişimin sınırı yoktur. İnsanlık gelişirken sadece yaşamını devam ettirmek için gerekli olanları kullanmakla yetinmez aynı zamanda kendi konforu, refahı ve iç rekabeti için de doğayı şekillendirir. Bu biçimlendirme sadece doğa ile kalmaz, güçlendikçe diğer insanları sömürebilir ve hatta yok etme eğilimine gidebilir. Bununla birlikte gelişimi sınırlayabilecek tek unsur yine çevre ve doğal kaynaklardır.

Dünya var olduğundan beri zaman zaman iklim şartlarında doğal süreçlerle değişimler meydana gelmiş, dünya dönemsel olarak buzul devirleri ve ısınma süreçleri yaşamıştır. En son ve önemli değişim 4. zamanda meydana gelen buzul ve buzullar arası dönemlerde oluşmuştur. Bu süreçlerde doğal olaylar etkin olmuşken günümüzde meydana gelen değişimler ise doğal döngüsel sürece insan etkisinin eklenmesiyle, sürecin hızlanması şeklinde gerçekleşmektedir. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne (BMİDÇS) göre “İklim değişikliği, karşılaştırılabilir zaman dilimlerinde gözlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak, doğrudan veya dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan faaliyetleri sonucunda iklimde oluşan bir değişiklik demektir” (Demirbaş ve Aydın, 2020: 165). Anlaşılacağı üzere iklim değişikliği, alışılmış olan dengeli iklim şartlarındaki değişimi ifade etmekte ve yağış şekilleri, sıcaklık, nem, deniz seviyesi, buzul miktarındaki değişimler ve bu değişimlerin, yaşam üzerindeki etkilerini kapsamaktadır. Günümüzdeki değişimler ise ağırlıklı olarak sera gazı salınımına neden olan tarım, kentleşme ve sanayi gibi insan faaliyetlerinden ve doğal süreçlerden kaynaklanmaktadır (Vural, 2018: 60).

İnsanların yaşamsal faaliyetleri sonucunda genellikle “atık” ortaya çıkmakta ve toprağın havanın ve suyun kirlenmesine neden olmaktadır. Kirlenme ilk olarak hava kirliliği şeklinde fark edilmiş ve belirli dönemlere kadar çevre kirliliği denilince akla hava kirliliği gelmiştir. Hava kirliliği sebebiyle meydana gelen ilk ölüm vakası, 1873 yılında Londra’da kaydedilmiş ve 1911 yılında yine Londra’da hava kirliliği sebebiyle 1150 kişi hayatını kaybetmiştir. Daha sonra farklı ülkelerde hava kirliliğinden kaynaklı ölüm olayları devam etmiştir (Altıkat vd., 2011: 135). 1850’li yıllarda hava kirliliği bilimsel platformlarda tartışılmaya açılmış ve 1945’lerden sonra hava kirliliği, çok daha etkili olmaya başlamıştır (Baykut vd., 1987: 175). Çevre sorunlarının her biri yıkıcı sonuçlar oluştursa da birleşik etkileri daha fazla hale gelmiştir. İnsan faaliyetleri ile meydana gelen çevre kirliliğinin birleşik etkileri, günümüzde küresel ısınma ve iklim değişikliğine neden

olurken, dünyayı altıncı yok oluşun eşiğine getirmiştir. Küresel ısınma ve iklim değişikliğinin etkileri, birçok canlının yok olmasına sebep olabileceği gibi insanlığın geleceğini de tehdit eder duruma gelmiştir. “Endüstri devrimi ile başlayan sanayileşmeye paralel olarak meydana gelen nüfus artışı ve kentleşme, ilk olarak yerel düzeyde çevre sorunlarına sebep olmuş, daha sonra da küresel düzeyde problemleri beraberinde getirmiştir” (Kalyoncu ve Taş, 2023: 65). Diğer bir ifadeyle iklim değişikliğine bağlı olarak ortaya çıkan çevresel bozulma, özellikle son yüzyılda büyük bir artış göstermiş; bu çerçevede iklim değişikliği sonucu ortaya çıkan tahribatlar, öncelikle bölgesel sonrasında ise küresel ölçekte etkisini göstererek çevre problemlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda günümüzde yaşanan en büyük sorunlardan bir tanesi de iklim göçüdür. Özellikle tarım alanları açmak için ormanların yok edilmesi iklimsel değişikliklere yol açarak iklim göçünün ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Diğer taraftan devletlerin doğayı tahribatı sonucunda ekolojik denge bozulmuş, yaşam alanı olarak var olan bölgeler kullanılamaz hale gelmiş ve bu bölgelerdeki insanlar yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmıştır. İklim göçleri sonucunda ise kıt olan kaynakların paylaşımındaki sorunlar, sosyal huzursuzlukların çoğalmasına, yoksulluğun artmasına ve diğer birçok soruna yol açmıştır. Böylece iklim değişikliği ve küresel ısınma nedeniyle iklim göçmenleri 21. yüzyılın yeni güvenlik sorunu haline gelmiştir (Özerdem ve Barlas, 2021: 275)

Yukarıda sıralanan gelişmeler sonucunda küresel ısınma ve iklim değişikliği sorunu Birleşmiş Milletlerin gündemine gelmiş ve bu sorunlarla mücadele kapsamında çeşitli faaliyetler ortaya konmuştur. Nitekim küresel ısınma ve iklim değişikliği ile mücadele kapsamında, Birleşmiş Milletler çeşitli anlaşmalar ve konferanslarla bu mücadelede ön almaya çalışmaktadır. En son gelinen nokta olan Paris İklim Anlaşması ile ülkeler, çeşitli taahhütlerde bulunmuş ve sera gazı emisyon azaltımını gündemlerine almıştır. Bu anlaşmalara imza koyan ülkeler, aynı zamanda farklı dinlere mensuptur. Her ne kadar ülkelerde var olan dinlerin ülke yönetimlerinde etkisinin çok az olması dinlerin uygulamalarda etkinliğini azaltsa da dini inançların, sorunların çözümüne katkı sağlaması önemlidir. Fakat Yahudi-Hristiyan geleneğinin oluşturduğu kültürün, tarihsel süreçte iklim değişikliği ve küresel ısınmada etkili olduğu ifade edilebilir. Bilimde yaşanan gelişmeler, doğanın bir makine gibi görülmesi ve doğal kaynakların sınırsız olduğu düşüncesi ile başlayan doğa sömürsü, Avrupa’da Yahudi-Hristiyan geleneğinden de destek almış ve “dünyanın efendiliği”ne soyunan vahşi kapitalist sömürü düzeni oluşmuştur. Yalnızca doğal kaynaklar değil aynı zamanda gelişmemiş ve

gelişmekte olan toplumlar da sömürülmüştür. Bu sömürü sistemi yalnızca ülkelerin kendi içlerinde gerçekleşmemiş, dünyanın her tarafında kendisini göstermiştir. Bu kültür, çevreci olduğu öne sürülen Budizm ve Hinduizm'in yaygın olduğu ülkelerde de sömürüyü sürdürmüştür. Fakat daha sonra bu ülkeler, bağımsızlıklarını almış olmalarına rağmen çevre ve doğayı kirleten eylemleri devam ettirmiş ve sera gazı salınımda Çin birinci, Hindistan ise üçüncü sırada yer almıştır. Aslında dini inançların, devletlerin uyguladığı politikaları yönlendirme ve yönetme imkânı oldukça sınırlıdır. Ancak yine de dinler, çeşitli vasıtalarla uygulamalara müdahale edebilmektedir.

2. EKOTEOLJİ: ÇEVRE ve DİN

Günümüzde iklim değişikliği ve etkilerine karşı adaptasyon konusu dinlerin de ilgi alanına girmiştir. Çünkü din; bireylerin ve toplulukların, olaylar karşısında nasıl tepki vereceğini belirler ve herhangi bir şeye adaptasyonda oldukça önemlidir (Jellason vd., 2020: 3-4). Diğer bir ifadeyle dinler, toplumları her düzeyde etkileyebilme gücüne sahiptir. Bu bağlamda küresel ısınmanın durdurulması ve iklim değişimleri etkilerine uyum politikaları çerçevesinde çözüm yolları aranırken dini inançlar da konuya uzak durmayarak, meseleye katkı sağlamaya çalışmaktadır (Koehrsen, 2021: 2). Araştırmacılar, küresel ısınma ve iklim değişikliği konusunda dinlerin devreye girmeleri halinde, toplumsal tepkinin önemli bir parçası olabileceğine dair çeşitli fikirler öne sürmüştür (Kearns ve Keller, 2007; Tucker ve Grim, 2001; Gerten ve Bergmann, 2012; Reder, 2012). Çünkü dinler, inananların dünya görüşleri veya kozmolojileri üzerindeki etkileri yoluyla iklim değişikliğine karşı bir tepkiyi teşvik edebilecek potansiyeli taşımaktadır. Nitekim araştırmalar, dinlerin inananların doğal çevreye yönelik algılarını ve davranışlarını şekillendirdiğini göstermektedir. Dolayısıyla bu etkinin iklim değişikliğine kadar uzandığını söylemek mümkündür (Veldman vd., 2014: 5).

Dinler, mensuplarının dünya görüşlerini, ahlak anlayışlarını ve doğaya yaklaşımlarını şekillendirirken, dini liderler ve kuruluşlar genellikle yüksek toplumsal statülerinden yararlanırlar. Çünkü dini örgütler, kamusal tartışmalarda önemli ölçüde söz sahibidirler ve farklı ağları aracılığıyla siyasi karar alma sürecini etkileyebilirler (Koehrsen, 2021: 2). Aynı zamanda dini liderler, birçoğu kendi ahlaki otoritelerini ve liderliklerini kabul eden ve bunlara saygı duyan geniş bir takipçi kitlesinin ilgisini çekebilmektedir. Dini grupların küresel varlığı göz önüne alındığında, bu faaliyetlere katılabilecek insan sayısı etkileyici derecede fazladır. Dünya nüfusunun yaklaşık %84'ünün kendisini,

başlıca dünya dinlerinden biriyle özdeşleştirdiği görülmektedir. Örgütlü dinlerin etkisi, dünyanın Batı Avrupa gibi bazı bölgelerinde azalmış olabilir, ancak diğer yerlerde durum tam tersinedir. Dünyadaki insanların çoğunluğunun yaşamında yaygın ve kuvvetli bir güç olarak dinler, en azından teoride, milyonlarca insanı iklim değişikliği konusunda harekete geçirmek için önemli bir faktördür. Bunların yanında, dinlerin elinde önemli kurumsal ve ekonomik kaynaklar bulunmaktadır (Veldman vd., 2014: 5). Bazı dini kurumların, çevresel olarak daha sürdürülebilir toplumlara yönelik dönüşümleri teşvik etmek için harekete geçirebilecekleri muazzam mali ve kurumsal kaynakları vardır (Koehrsen, 2021: 2). Dinî organizasyonlar; okulları, medya ağları ve sosyal kurumları yönetmekte ve toplu olarak dünyadaki üçüncü büyük yatırımcı kategorisini oluşturmaktadır. Bazı ülkelerde kayda değer bir siyasi güce de sahip durumdadır. Kurumsal düzeyde bu etki, onların yalnızca kendi ağları aracılığıyla değil, aynı zamanda Dünya Dinleri Parlamentosu gibi dinler arası koalisyonlar, Dünya Kiliseler Konseyi veya inanç temelli ulus ötesi gruplar aracılığıyla da geniş bir kitleye ulaşmalarını sağlamaktadır (Veldman vd., 2014: 5). Belirli inanç geleneklerinin “yeşil”i yeniden yorumlamasının yanı sıra dini topluluklar; kamuoyu açıklamaları, ulusal ve bölgesel hükümetlerle istişareler, geri dönüşüm veya ağaç dikme projeleri ve çevre eğitimi gibi çevresel faaliyetler üstlenmeye başlamışlardır (Koehrsen, 2021: 2).

Dinler, kolektif hedeflere ulaşmayı teşvik eden (örneğin, sosyal sermaye biçiminde) bağlantı sağlama potansiyeline de sahiptir. Kilise üyeliği en yaygın dernek biçimlerinden biridir ve bazı ülkelerde, özellikle de Amerika Birleşik Devletleri’nde siyasi mensubiyet veya diğer gönüllü derneklerden daha fazla insana ulaşmaktadır (Veldman vd., 2014: 5). Özellikle doğu toplumlarında yaygın olarak dini organizasyonlar, çoğu dernekten daha fazla insana ulaşabilmekte ve yönlendirebilmektedir. Yerel inanç toplulukları, genellikle afet durumlarına ilk müdahale edenler arasında yer alırken etki alanını genişletmektedir. Dünya çapında inanç grupları, risk altındaki kişilere mal, hizmet ve hatta psikolojik destek sağlayan merkezlerdir. Misyonerlik ve hayırseverlik faaliyetleri yoluyla hem yerel hem de uluslararası düzeyde aktif rol oynamaktadır. Güvenin bu şekilde sağlanması ve sosyal bağların güçlendirilmesi, dini oluşumları iklim değişikliğine tepki olarak potansiyel etkili aktörler haline getirmektedir (Veldman vd., 2014: 5). Ancak dinlerin ne ölçüde “daha yeşil” hale geldiği ve iklim değişikliğinin hafifletilmesine ne ölçüde katkıda bulunduğu hala tartışmalıdır. (Koehrsen, 2021: 2).

Dinlerin iklim değişikliğine küresel tepkide kilit bir rol oynayabileceğini varsaymak için iyi nedenler olsa da bu tür bir eylemin önünde önemli engellerin bulunduğunu da belirtmek gereklidir. Örneğin ABD'deki bazı Katolik piskoposlar, böylesine tartışmalı bir konuyu ele almanın siyasi sermayelerini israf edeceğinden endişe etmeleri nedeniyle, iklim değişikliği konusunda harekete geçmekte tereddüt etmektedirler. Dinler büyük bir potansiyele sahipken, dini söylemler ve aktörler göz korkutucu bir zorlukla karşı karşıyadır. İnançların ne kadar ilham verici ve ikna edici liderleri olursa olsun, bunlar sera gazı üreten köklü alışkanlıklara ve sosyal yapılara ya da iklim şüphecilerinin teşvik ettiği şüphecilğe ve direnişe karşı koymak için yeterli olmayabilir. Küresel sivil toplumdaki güçlerinin de kesin sınırları vardır. Aslında dinlerin kurumsal, ekonomik ve politik kaynakları, karbon temelli ekonomiyi sürdürmek için yapılan yatırımların üstesinden gelmek için yetersiz olabilir.

Son olarak, bazı dinlerin iklim değişikliğine yanıt olarak ya azaltımı teşvik etmek ya da uyumu kolaylaştırmak için harekete geçerken, diğerlerinin doğrudan ya da dolaylı olarak engelleyici olduğunu dikkate almakta fayda vardır. Aynı kurumsal dinler içerisinde hem yardımcı hem de engelleyici tepkiler, aktif olarak mevcut olabilir (Veldman vd., 2014: 6). Bu duruma örnek olarak günümüz olaylarında Gazze'de yapılan soykırımı destekleyen ve karşısında olan Yahudi inancına sahip olanlar gösterilebilir. Fakat Yahudi inancının şekillendirdiği devlet İsrail'dir. İnsanlığa ve çevreye yaptığı soykırım kutsal kitapları ile bire bir uyuşmasa da kutsal kitaplarından çeşitli alıntılarla yaptıklarını desteklemektedir. Vaat edilmiş topraklara ulaşma amaçları, her şeyin önünde gelen politika durumundadır. Nitekim İsrail, bu amaca ulaşmak adına, hiçbir insani ve çevresel değeri önemsememektedir. Küresel ısınma ve iklim değişikliği ile mücadele amacı ile emisyon azaltımları taahhüt eden İsrail, Gazze'ye attığı mühimmatlarla emisyon oranlarını büyük ölçüde arttırmıştır. Aynı zamanda, Hristiyan dünyasında ve diğer dinlerde de benzer durumlarla karşılaşabilmek mümkündür. Bugün İsrail'in soykırımına ve Ukrayna-Rusya savaşına destek veren gelişmiş ülkelerin, Hristiyan dünyasında yer alması aslında durumu özetlemektedir. İslam dünyasında da sera gazı salınımları ile ilgili farklı yaklaşımlar gözleyebilmek mümkündür. Fakat Müslümanların yoğun olarak yaşadığı ülkelerde, emisyon salımı hiçbir zaman ABD, Çin, AB ülkeleri ve Rusya'yı geçmemiştir. Özellikle İslam dünyasında petrol üreten ülkelerdeki kişi başı emisyonların yüksek olması, fakat Afrika'daki Müslüman ülkelerin iklim değişikliği ile mücadelesi İslam dünyasındaki çelişkiyi gözler önüne sermektedir.

3. EKOLOJİK DENGE ve İSLAM

Tarihsel ve güncel olarak İslam dünyasında var olan devletler ve toplumlar üzerinden çevre algısı ve uygulamaları analiz edilirse, bu yaklaşım hatalı olur. Çünkü yapılan değerlendirme, o toplumu ve devleti bağlar. Bu bağlamda İslam'ın çevre yaklaşımı, Kur'an-ı Kerim üzerinden bütüncül olarak ele alınıp değerlendirilmeli ve Hz. Muhammed'in uygulamaları da konuya dahil edilmelidir.

İslam'a göre Allah, insana diğer varlıklar üzerinde mutlak bir tasarruf yetkisi vermemiştir (Ünder, 1996: 153) ve her insan doğanın koruyucusu durumunda olarak diğer canlılarla uyum içinde yaşmalıdır. Bu sebeple çevreye saygı gösterilmesi ve korunması tüm Müslümanların görevidir. İslam'ın ortaya koyduğu varlık şemasında insanın ayrıcalıklı bir yeri olması, diğer varlıklara karşı sorumluluğu da beraberinde getirmektedir. İnsan, mahlukatın en şerefli olanına rağmen diğer varlıklarla arasında mesafe çok fazla değildir. İnsan ve diğer yaratılanlar arasındaki ayırım, farklı farklı işlevleri üstlenmelerinden kaynaklanmaktadır (Ünder, 1996: 153). İslam dininin emir ve kurallarına göre kâinata her alan, denge üzerine yaratılmıştır. Dengenin kurallarını koyan Allah'tır ve koyduğu kurallar çerçevesinde canlı ve cansız tüm varlıklar hareket eder. Bu yaklaşım, İslami ekoloji ve çevre etiğinin temelini oluşturur. İslam dini, denge esasını üzerinde sıklıkla dururken hem insan hem de doğa ile ilişkilerde denge esasının bozulmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Kâinatın var oluşundan dünyada canlı hayatın oluşumuna kadar her şeye Kur'an-ı Kerim'de değinilmektedir.

İslam dini, ortaya çıkışından itibaren ekolojik anlayış için bir temel sunmasına rağmen, çağdaş terimlerle bir İslami çevre etiğinin dile getirilmesi oldukça yenidir (Foltz, 2007: 34). İslami yaklaşımın temelinde denge yer alırken, bu dengeyi oluşturan unsurlara da atıf yapılmakta ve uyarılarda bulunmaktadır. Ekoloji ve iklim değişikliğine ilişkin İslam öğretisi "Ayet", "Hilafet", "Tevhid", "İsraf", "Mevzun", "Mizan" ve "Kader" gibi temel kavramlara dayanmaktadır. Bunların tamamı, bütünlük ve denge üzerinden hareketi sağlayacak alanlar olarak dünyada var olan fiziksel, kimyasal, biyolojik kurallarla uyumlu bir yapı gösterir. Yani dengeleri kurulmuş yeryüzünde tesis edilen yasalara uyum sağlamayı amaçlayan alanlar durumundadır. Çevre hareketi ve iklim değişikliği probleminde popülerlik kazanan "Denge" kavramı, Kur'an'da "Mizan" olarak yer almaktadır (Rahman: 5-9). Bazı Müslüman alimler, bu ve buna benzer Kur'an ayetlerinin, Allah'ın her şeyi diğer yaratılışla gereken bağlantı ve ilgiyle yarattığını ve çevremize göre aldığımız ve verdiğimiz şeyler arasında bir denge olması gerektiğini savunmaktadır.

Kur'an'daki "Kader" terimi ise çevresel dengenin doğrudan anlamını taşır, tüm yaratılış ve büyüme süreçlerinin denge ilkesine göre hareket ettiğini açıklar niteliktedir (Kamer: 49-50). Kader ve kadr kelimeleri ölçüp biçme anlamındadır ve ayetlerde her iki şekilde de yer almıştır. Zemahşeri bunu "Her şeyin hikmetin gereklerine uygun biçimde, sağlam, belli bir düzen ve denge içinde" yahut "Allah'ın ezeli ilminde mâlûm ve kayıtlı olan şekle göre" şeklinde açıklamıştır (Zemahşeri, 2016: VI, 494). Yukarıda sıralanan ayetlerden de anlaşılacağı üzere yaratılan her şeyde ölçü, nizam ve denge vardır ve yaşam bu dengeler üzerinden devam eder. Rahman suresi 5-13. ayetlerde ise güneşin ve ayın hareketlerinin bir hesap üzerine olduğu, gökyüzünün ölçülü ve dengeli olduğu, yıldızların ve ağaçların secde ettiği belirtilirken oluşturulan denge ve ölçülerden sapılmaması vurgulanmaktadır. Kâinatın her yerinde ve dünya üzerinde canlı cansız her şey kurallar çerçevesinde vardır. Canlılar aleminde ise her bir canlının ekosistem içerisinde bir yeri ve işlevi, birbirleriyle bağlantıları ve ilişkileri vardır. Bu karşılıklı ilişki ve bağlantı da kurallar çerçevesinde işlemektedir. Ekosistemlerin sağlığı bu dengeli ilişki üzerinden sağlanmaktadır. Denge sadece insan ve çevresi arasında değil toplum içerisinde de büyük önem taşımaktadır. Bu sebeple adaletli davranma her alanda denge kavramı içerisinde ele alınabilir. Görüldüğü gibi Kur'an'da birçok ayette dengeye vurgu yapılmakta ve yaratılan düzenin bozulmamasına yönelik uyarılarda bulunmaktadır.

Kur'an; Mizan, Kader ve Mevzun (Hicr: 19-20) kavramlarıyla Müslümanlara evrende çevre dengesinin bulunduğunu öğretmektedir. Dolayısıyla İslami denge anlayışı, iki argümana dayanmaktadır: Doğal ekosistemin sağlayabileceğinden daha fazla kaynak kullanmamak veya talep etmemek ve sistemin geri dönüştürebileceğinden daha fazla atık ürünün sisteme boşaltılmaması (Duh, 2010: 8).

Kur'an-ı Kerim'de evrenin ve dünyanın oluşumu anlatılırken bir süreçten ve kurallar silsilesinden bahsedilmektedir. Güneş ile ayın durumu ve bağlantılı olarak gece gündüz oluşumu, ardından göğün bir ölçü üzere kaldırıldığı ve atmosferin oluşumu, sonrasında yağmurla birlikte yeryüzünün diriltildiği, bitkiler ile hayvanların yaratıldığı ve son aşamada insanın var edildiği belirtilirken bir sıra, süreç ve kurallar silsilesi görülmektedir. Kur'an'da bu süreçlerin tamamının bir düzen, nizam ve denge üzerine kurulduğu belirtilmektedir. Sürecin devamında, tüm varlıkların Allah'ı tesbih ettiği (Haşr: 24), insan dışındaki canlıların da insanlar gibi birer ümmet olduğu (En'âm: 36) ve insanların faaliyetlerinde ölçüyü kaçırmamaları (Rahman: 7-10) gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca, emanetin insanlara verildiği (Ahzap: 72),

insanların karada ve denizde fesat çıkarttığı ve bu fesadın bir kısmının insanlara tattırılacağı da (Rum: 41) ifade edilmektedir.

Kâinatta doğal bir dengenin olması ve dünyada var olan ekosistemlerde bu denge üzerine yaşamın sürdüğü ekoloji bilimi tarafından ortaya konmuştur. Bu kurallar bilinmesine rağmen dengenin bozulmasına insan faaliyetleri sebebiyet vermektedir. Halbuki Allah, insanı içinde yaşadığı çevreyi, yeryüzünü imar edip güzelleştirmeye teşvik etmiş (Hud: 61); fesat çıkararak tahrip edilmemesi yönünde de (Bakara: 205) uyarıda bulunmuştur (Palabıyık, 2013: 246). Bu yol gösterme insanların dünyada yaşamlarını doğru sürdürebilmelerini sağlaması ve oluşturulan kurallara göre yaşamını sürdürmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Uyarılar hem bireyleri hem toplumsal hayatı hem de çevre ile olan ilişkileri kapsamaktadır. Çünkü insan fitratı gereği bozgunculuk yapabilecek, kötülöklere yol açabilecek ve çevresini yaşanmaz hale getirebilecek potansiyele sahiptir. Nitekim bu özelliklerin en başta gelenleri insanın zaafı, zayıflığı, nefsanî arzuları, dünya lezzetine karşı koyamama ve lükse düşkünlüğü, ihtiras ve sabırsızlığıdır (Palabıyık, 2013: 246).

Müslüman çevrecilerden olan Fazlun Halid, Kur'an'da toplumu eğitmek, çevre ve doğal kaynak yönetimi konusunda farkındalık yaratmak için incelenebilecek ana temalardan birinin "fitrat" kavramı olduğunu ifade etmektedir. Halid, fitratı, insanın doğal dünyada ortaya çıkışı, doğal düzendeki yerimizin derin bir hatırlatıcısı ve doğal hal olarak tanımlamaktadır (Adam, 2018: 13). İnsan iyiliğe ve kötülüğe, hakka ve batıla meyledecek bir fitrat üzere yaratılmış ve aynı zamanda yaratıcı tarafından kötülük yapmaması için zorlanma olmaksızın yol gösterilmiştir (Palabıyık, 2013: 246). İslam'ın temel kavramlarından biri olan tevhit ise yaratıcının birliği anlamına geldiği gibi insanlığın ve bütünüyle doğanın birliği anlamını da taşımaktadır. İslam'ın, yalnızca birey ile Allah arasında bir ilişki olarak görülmesi eksik bir anlayış durumundadır ve gerçekte İslam kişiyi, toplumu ve çevreyi kuşatan bir öğretiyeye sahiptir (Kuzudişli, 2014: 1345). Tevhit kavramı, İslam itikadının dayanağı olan Allah'ın birliğine atıfta bulunur: "Allah'tan başka ilah yoktur", doğa dahil her şey, bu tek yaşam kaynağından gelir ve onunla bağlantılıdır. Müslüman çevreciler bu ilkeyi, insanların ait olduğu tüm yaratılışın birliğini açıklamak olarak yorumlarlar ve doğal düzenin birbirine bağlılığını doğruladığı için İslam'daki bütüncül yaklaşımın temeli" olarak kabul ederler. Ayrıca, Müslüman çevreciler bu prensibi sıklıkla denge anlamına gelen ve evreni uyumlu olarak tanımlayan Mizan'a bağlamaktadır. Yaratılışın her detayı, mükemmel bir şekilde

planlanmıştır. Bu ilke, ekosistemlerin birbirine bağlı olduğunu gösterir. (Koehrsen, 2021: 3).

4. KÜRESEL ISINMA ve İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ ile BAŞA ÇIKMADA İSLAM ÖĞRETİSİNİN ÖNEMİ

Çevre krizi, küresel bir sorun olmasına rağmen Müslümanların karşılaştığı çevre sorunlarının kendine özgü boyutları bulunmaktadır. Müslüman dünyasında çevre sorunlarının henüz verimli bir şekilde ele alınmamasının nedenlerinden biri, çevreciliğin Müslüman halkın çoğunluğu tarafından sıklıkla “Batılı” bir ideoloji olarak görülmesidir (Adam, 2018: 5). Aynı zamanda, çevreciliğin içerisine bölücü unsurların dahil olması, LGBT gibi yaklaşımların girmesi ve ülkelerde milli güvenlik sorunu oluşturabilecek çatışma ortamının oluşturulması özellikle Türkiye gibi ülkelerdeki Müslümanların çevreciliğe bakış açısını olumsuz etkilemektedir. Ayrıca çevreciliğin gelişmiş ülkelerde ortaya çıkması ve gelişmekte olan ülkelerde daha fazla faaliyet göstermeleri çevreciliğe yaklaşım şeklini etkilemektedir. Dolayısıyla bu sorun yalnızca kültürel olarak uygun ve uygulanabilir bir şekilde ele alınmalıdır. Çevresel kaygıların ele alınmasında belirgin bir eksikliği olmasına rağmen, Müslüman toplumlarda, Batılı çevre politikası modellerine bazı ikna edici alternatif fikirler sunan çeşitli çevresel girişimler bulunmaktadır. Bu politikalar sadece Müslüman topraklarında değil, gelişmekte olan dünyanın her yerinde uygulanabilir özellik taşımaktadır (Adam, 2018: 5).

Bilim insanları, çevre konularını ayet ve hadisler çerçevesinde ele almış ve İslam’ın çevre ile ilgili görüşlerini ortaya koymuşlardır. Bu çalışmalar, özellikle son dönemlerde artış göstermiş ve çevre sorunlarına katkı sağlanmıştır. Diğer dünya dinlerindeki “yeşilleşme” eğilimlerine paralel olarak, İslami çevrecilik, 1960’lardan itibaren gelişim göstermeye başlamıştır. İlk örneklerden biri Seyyid Hüseyin Nasr’ın 1968’de yayınlanan, tasavvuftan ve evrenin birliği kavramından yararlanarak, modern dünyada çevresel bozulma ile dünyanın manevi ve ahlaki krizi arasındaki bağlantıları vurguladığı bir dizi konferanslardır. İslami çevrecilik alanı, 1980’lerden itibaren, Mawil Izzi Dien ve Fazlun Khalid gibi İslami çevreciliğin çağdaş figürlerinin çalışmalarıyla daha da genişlemiştir. Müslüman çevreciler, çevre ilkeleri oluşturmak için Kur’an ve Sünnetten yararlanmış, böylece İslam’ın ekolojik yorumlarının yer aldığı bir dizi İslami çevre etiğini oluşturmuşlardır (Koehrsen, 2021: 3).

Daha önceden de ifade edildiği gibi Kuran’da, iklim unsurları ile ilgili çeşitli ayetler bulunmaktadır. Bu ayetlerde bulutlardan, yağmurdan, doludan, kardan, rüzgârdan, yıldırım ve gök gürültüsünden çeşitli

anlatımlar yapılmaktadır. Yeryüzünün canlanmasında ve bereketin artmasında yağmurun etken olduğu, açık bir şekilde ifade edilmektedir. Ayrıca, hava olaylarının olumlu ve olumsuz olaylara neden olabileceği de anlatılmaktadır. (Zemahşeri, 2016: VI, 884-885). Bu durum, iklim değişimleri ile ilişkilendirilebilir. Yağmurun yağışı, bereketi ve bolluğu getirirken aşırı yağışla sel felaketi ölümü ve yıkıma yol açmaktadır. Yağmurun dengeli bir şekilde yeryüzüne inmesi yaşamı ve çeşitliliği desteklerken, aşırı yağışlar felaketi getirmektedir. Dengeli ve düzenli yağışların oluşabilmesi için iklim sistemine müdahale edilmemesi veya sera gazı salınımı yapılmayarak düzenin bozulmaması gerekmektedir. Bu sebeple dengeli sistemler, her zaman yaşam için en uygun sistemlerdir. Kur'an bu yönde öğüt ve emirler verirken hem sosyal anlamda hem de çevre yönünde dengenin ve düzenin bozulmamasını net şekilde ifade eder. Şuarâ Suresi 152. ayette “*Yeryüzünde düzeni bozan ama düzeltmeye yanaşmayan aşırıların istediklerini yapmayın*” ayetinde açıkça düzeni bozacak eylemlerin yapılmaması ve bunu düzeltmeye yanaşmayanlarla beraber olunmaması gerektiği belirtilmektedir.

Küresel ısınma ve iklim değişikliğine neden olan faaliyetler ve sera gazı salınımı düzenin bozulmasına neden olmaktadır. Günümüzde yağış rejimleri değişmiş ve dünyada birçok bölge sürekli sel oluşturan yağışlarla yüzleşmektedir. Bu yağışlar sonucunda da can ve mal kayıpları meydana gelmektedir. Bu sebeple düzeni bozan faaliyetleri düzeltmeye yönelik çalışmaların desteklenmesi gerekmektedir. Yani iklim değişikliğine sebep olan sera gazı salınımlarının azaltılmasına destek verilmelidir. Başka bir ayette “*Allah'ın korunmasını emrettiği bağı koparanlar ve yeryüzünde fesat çıkaranlar var ya işte rahmetten mahrum olmak da onlar içindir; dünyanın kötü sonu da onlar içindir*” (R'ad: 25) ifadeleri yer almaktadır. Bu ayet üzerinde yapılacak olan değerlendirmede ise Allah'ın yeryüzünde koyduğu kuralları bozarak yeryüzünde fesat çıkarmak sera gazı salınımı neticesinde kurulan sistemin ve bağın bozulması olarak düşünülebilir ki bu durum bugün, insanoğlunu altıncı yok oluşa doğru götürmektedir.

Ekosistemlerde hem canlılar arasında hem de canlılar ile çevre arasında kurulu olan bağlar, ağlar ve ilişkiler söz konusudur. Bu bağlardan herhangi birinde meydana gelen değişim, sistemde sorunlara yol açmaktadır. İster Kur'an açısından ele alınsın ister bilimsel açıdan ele alınsın, sistemde meydana gelen bozulma ve bağların kopması, dünyanın kötü sonuna doğru gidişe işaret eder. Aslında doğal olarak günümüzde yaşanan küresel ısınma ve iklim değişikliğinden Kur'an bahsetmese de gelinen durum, Kuran'da açıkça karşılık bulmaktadır. “*İnsanların kendi*

elleriyle yapıp ettikleri yüzünden karada ve denizde düzen bozuldu; böylece Allah -dönüş yapsınlar diye- işlediklerinin bir kısmını onlara -tattırıyor” (Rum: 41) mealindeki ayet, yapılan fesadı, bozgunculuğu ve sonuçları çarpıcı bir şekilde anlatmaktadır. “Ayette “insanların kendi elleriyle yapıp ettikleri yüzünden” buyurulduğu dikkate alınarak insanların her şeyi yerli yerince yapmamaları tarzında genel bir gerekçe üzerinde durulması uygun olur” (Zemahşeri, 2016: IV, 238-242). Bu ayet, karadaki ve denizdeki bozulma; bazı arazilerin bitki yetişmez duruma gelmesi (kuraklık, çoraklık); tarımda ve deniz ürünlerinde verimsizlik; ticarete kârsızlık; tatlı suların tuzlu su haline dönüşmesi; gerek şehirlerde gerekse kırsal kesimde bozulmanın yaşanması; kaynak sularının azalması; kıtlık, yangın, sel gibi felâketler; insanlar ve hayvanlarda salgın ölümler; geçim sıkıntısının artması; her şeyin bereketinin kaçması ve sonuçta menfaatlerin azalıp zararların çoğalması gibi felaketler” şeklinde tefsir olunmaktadır. (Zemahşeri, 2016: IV, 238-242). Öte yandan ayette insanlara yapıp ettiklerinin bir kısmını tattırmanın gerekçesi “dönebilsinler diye” şeklinde açıklandığına göre insanlığın meydana gelen olumsuzluklardan kaynaklı etkileri yaşaması sebebiyle doğruyu ve yanlış ayırt etmeleri için tanınmış bir fırsat durumundadır ve yanlıştan dönülmesi bu kapsamda değerlendirilebilir.

Tefsir kitapları, iklim değişikliğinin etkilerinin neredeyse tümünü işaret etmektedir. Kasırgalar, kuraklık, tatlı sulara tuzlu su girişleri, su kıtlığı, gıda yetersizliği ve sellere neden olacağı ve bunların sonucunda insanların geçim sıkıntısı yaşayacağı ve ölümlerin olacağı belirtilmektedir. Taberi, Zemahşeri ve Razi gibi müfessirlerin yaşadığı dönem göz önüne alındığında, iklim değişikliği etkilerinin o dönemlerde çok fazla görülmediği de bilinmektedir. Burada küresel ısınmaya ve iklim değişikliğine neden olan sera gazı salınım faaliyetleri insanların kendi elleri ile yapıp ettikleri, tadılan sonuçlar ise sıcaklık artışları, buzulların erimesi, deniz seviyesi yükselmesi, afetlerin sıklığının ve şiddetinin artışı, kuraklık, su miktarında azalma ve biyoçeşitlilik kaybı olarak görülebilir. Tüm bunların sonucunda ise açlık, çatışma, ölüm, göç ve hastalıklar insanoğlunun şu anda dahi tattıkları ve tadacakları sonuçlar olacaktır. Şuara suresi 151, 152 ve Rum suresi 41. ayetlerde, bozulana düzeltmeye çalışmayanlara uyulmaması, yanlışlardan geri dönülmesi, bozulan iklim sistemini tekrar eski düzenine getirme çalışmalarında yer alınması gerekliliğini ifade ettiğini söylemek mümkündür. Nisa suresi 62, Kasas suresi 47 ve Şura 30, 48. ayetlerde “başınıza gelen kötü şeyler, kendi yaptıklarınızdan kaynaklanmaktadır” şeklinde geçen ifade insan faaliyetleri sonucu musibetin meydana geleceği, Nisa suresi 79. ayette ise insanların yaptıkları işler sonucunda kötülüklerin olacağı belirtilmektedir.

Bakara suresi 155. ayette insanları korku, açlık, mal, can kaybı ve ürünlerin azaltılması ile imtihan edileceğinin söylenmesi, oluşacak olan olayların sonuçları olarak ele alınabilir. Burada verilen ayetler, birbirleri ile bağlantılı olduğundan beraber değerlendirilmelidir (Okuyan, 2024: 996). Görüldüğü gibi bu ayetler bir bütün olarak ele alındığında karalarda ve denizlerde yapılan bozgunculuk ve fesat, insanların yapıp ettiklerinden yani insan faaliyetlerinden kaynaklanan bir durumdur. Bunun sonucunda kendi yaptıklarıyla yüzleşecek ve bu yüzleşmede yaşanacak yukarıda ifade edilen korku ve kayıplar esnasında insanlar imtihan edilecektir. Anlaşılacağı üzere Kur'an insan faaliyetleri sonucu karalar ve denizlerde kurulan sistemin bozulabileceğini ifade ederken sonuçlarının ne olacağını da açık şekilde ortaya koymaktadır. Hatta uyarılarda bulunurken geçmiş toplumların başlarına gelenlerin yeryüzünde gezip dolaşarak görülebileceğini vurgulamaktadır.

İslam'ı; hava, su, toprak, bitkiler ve hayvanlar dahil olmak üzere çevrenin farklı unsurlarının gerçek bir savunucusu yapan, çok çeşitli çözümler ve uygulamalar söz konusudur. Ayrıca İslam, doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimini desteklemektedir. İslam'ın çözüm ve uygulamalarının hayata geçirilmesi, gezegenimizin karşı karşıya olduğu çevre sorunlarının hafifletilmesine kesinlikle katkıda bulunacaktır (Surwandono vd., 2023: 127). O halde iklim değişikliği ile ilgili mücadelede Müslümanlara hem bireysel olarak hem de toplumsal olarak görev düşmektedir. Güncel olarak Müslümanlar yalnızca çevreyle ilgilenmemekte, aynı zamanda çeşitli çevre örgütleri aracılığıyla tüm dünyada onu korumak için aktif olarak çalışmalar yapmaktadır (Surwandono vd., 2023: 127). Fakat bu çalışmalar yapılırken kapitalist ve emperyalist odakların yeşili, sömürü aracı olarak kullanmasına ve dünya milletlerine baskı unsuru oluşturmaya izin verilmemelidir. Müslüman devletler ve toplumlar, bugün sera gazı azaltımı ve küresel ısınma ile mücadele konusunda yapılan çalışmalara katılmaktadır. Bunun yanında, uluslararası alanda toplantılarda İslam'ın yaklaşımı 1980'li yıllardan günümüze kadar dile getirilmektedir. İklim değişikliğine yönelik dini içerikli yapılan toplantılara, Müslüman temsilciler katılarak görüşlerini beyan etmektedir. Aynı zamanda bilimsel çalışmalarda da hem İslam dininin hem de Müslümanların iklim değişimine yaklaşımı konusunda yapılan akademik çalışmalar mevcuttur.

İklim değişikliğine ilişkin kamuoyu açıklamalarından en önemlilerinden biri, "Küresel İklim Değişikliği İslam Bildirgesi"dir. Bu deklarasyon, iklim değişikliği konusunda daha fazla farkındalık yaratmayı amaçlamakta, Müslüman dünyasını ve diğer karar vericileri

(Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Taraflar Konferansı vb.) sağlam adımlar atmaya çağırılmaktadır. Bu amaçla, daha önce üzerinde durduğumuz “halife” ve “mizan” ilkelerinden yararlanarak, bunları küresel ısınmaya ilişkin bilimsel anlayışlarla birleştirmektedir. Bildirge, İslami çevreciliğin iklim değişikliğine uygulanabilir yorumlar sağladığını göstermektedir (Koehrsen, 2021: 4). “İklim Değişikliği İslam Bildirgesi”, insanın, dünyanın bekçisi veya kahyası (halife) rolünü vurgulamasına rağmen, insanların bu bakıcı rolünün yerine, istikrarsızlaştırma ve hasara yol açtığını belirtmektedir. İslami Deklarasyon, özellikle petrol üreten devletleri sera gazı emisyonlarını aşamalı olarak durdurmaya ve tüm ulusları sıfır emisyon stratejisini taahhüt etmeye çağırılmaktadır (Jenkins vd., 2018: 91). Bu toplantıda, 20 ülkeden Müslüman dini liderler, iklim değişikliğiyle mücadelenin dünyadaki 1.6 milyar Müslüman için dinen farz olduğunu ifade etmişlerdir. Konferansın sonuç bildirgesi şeklinde yayımlanan “İslami İklim Bildirisi”nde, enerji sağlanması konusunda yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmenin gerekliliği ile tüm insanlara, liderlere ve iş adamlarına çağrı yapılmıştır. Ayrıca küresel ısınmadan kaynaklanan sıcaklık artışının 1,5 °C tutulması gerekliliği ortaya konulmuş, bu durumun sağlanamaması durumunda, 2 °C’yi aşmaması gerektiği ifade edilmiştir. İslami İklim Bildirisi’nde Kur’an’dan alıntı yapılarak Müslümanlara, “Yeryüzünde kibirlenerek yürüme, çünkü sen yeri asla yaramazsın, boyca da dağlara asla erişemezsin” (İsrâ: 37) ayetiyle çağrı yapılmaktadır. Bunların yanında, iklim değişikliğinden olumsuz etkilenen toplumların finans yönünden desteklenmesi gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca camilerde ve dini eğitim alanlarında dağıtılacak bildirilerde, fosil yakıt üreten ve tüketimde ana rolü üstlenen gelişmiş toplumlara, en geç 2050 yılına kadar fosil yakıt kullanımına son vermeleri tavsiye edilmiştir. Zengin ülkelere, fakir toplumların da kaynaklardan yararlanmalarına imkân tanınması yönünde çağrı yapılmıştır. Yapılan çağrılar Birleşmiş Milletlerin küresel ısınma ve iklim değişikliği ile mücadeleye yönelik önerdiği yapılması gereken çalışmalarla da uyum göstermektedir.

Çoğunlukla Müslümanların yaşadığı bölgelerin önemli bir kesimi küresel ısınma ve iklim değişikliğine karşı oldukça savunmasız olmasına ve İslam’ın bu bölgelerde genellikle büyük bir toplumsal alaka düzeyi üstlenmesine rağmen, konu ile ilgili yalnızca birkaç girişimde bulunulmuştur. Bu bağlamda 1980’li yıllarda Müslüman cemaat, Birleşik Krallık merkezli “İslami Ekoloji ve Çevre Bilimleri Vakfı” kurmuş, internet sitesinden “gelecek nesiller için gezegeni koruma” çağrısı yapmıştır. Bu doğrultuda Kur’an-ı Kerim’e atıfta bulunarak, Allah’ın

yarattığı her şeyi korumak için çağrıda bulunmuş ve dünya çapında ağ oluşturarak herkesi iş birliğine davet etmiştir. Bunun yanında, Endonezya'daki kamu hukuku ve mahkemeleri, İslami ekolojiyi uygulamada önemli sonuçlar ortaya koymuşlardır. Ancak ayet ve hadislerde, iklim değişikliğine ve çevreye ilişkin hassasiyet gösterilmesi gerektiğinin aranması ve kanıtlar ortaya konulması tek başına yeterli değildir. Bu sebeple ülkemizde de Diyanet İşleri Başkanlığına ve İlahiyat Fakültelerine büyük görev ve sorumluluk düşmektedir. Bu bağlamda gerek kurumlar ve gerekse sivil toplum örgütleri vasıtasıyla iklim değişikliğine karşı yapılması gerekenlerin dinî açıdan ortaya konması ve eğitimi kademelerinde de bu konuların öğrencilere aktarılması gerekmektedir.

Günümüzde küresel olarak sera gazı emisyonların %50'lik bölümünden Çin, ABD, AB ve Hindistan sorumlu durumdayken, Türkiye'nin sorumluluğu %1,1 düzeyindedir ve küresel sıralamada 16. sırada yer almaktadır. Dini inançlar açısından değerlendirildiğinde en fazla emisyonu sebep olan Çin'de, bazı araştırmacılar tarafından çevreci olarak nitelendirilen Budizm inancının hâkim olduğu görülmektedir. ABD ve AB ülkelerinde ise hâkim dini inanç sistemi Hristiyanlıktır. Hindistan'da da yine bir kısım araştırmacılar tarafından çevreci olarak nitelendirilen Hinduizm hâkim inanç durumundadır. Görüldüğü üzere %50 içerisinde İslam inancının hâkim olduğu herhangi bir ülke bulunmamaktadır. Fakat kişi başına düşen emisyon miktarı göz önüne alındığında sıralama değişmekte ve petrol üreticisi olan ülkeler ilk sırayı almaktadır. Kişi başına düşen emisyonlara göre ülkenin toplam emisyonlarının kişi başına düşen payı açısından Müslüman ülkeler ilk sıralarda yer almaktadır. Bu ülkeler Katar, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Brunei, Bahreyn ve Suudi Arabistan'dır.

Özellikle petrol üreticisi durumunda olan İslam ülkelerinde mevcut durum bu şekilde olsa da sera gazı emisyon salınımında hem güncel durum hem de tarihsel sorumluluk açısından Müslüman ülkeler alt sıralarda yer almaktadır. Tarihi sorumluluk açısından ülkelerin toplam emisyonlarına bakıldığında, Sanayi Devrimi'nin başlamasıyla, ülkelerin küresel ortalama sıcaklıktaki artışa tahmini katkıları açısından ABD, Rusya ve Avrupa Birliği ülkeleri, Birleşik Krallık listenin başında yer almaktadır. Bu ülkeler, sömürdükleri ülkelerdeki sera gazı emisyonları tarihsel sorumluluğuna aktarılmadığı halde yine de listede en üst sıralarda yer almışlardır. Türkiye'nin tarihi sorumluluğu ise %0,8 düzeyindedir. Görüldüğü üzere Türkiye sera gazı emisyonları açısından oldukça düşük etki değerlerine sahiptir. Fakat oluşan ve oluşacak iklim değişikliği

etkilerinden en fazla etkilenecek ülkeler arasında yer almaktadır. Nitekim bu etkiler, son dönemlerde çeşitli afetler olarak kendini göstermektedir.

5. SONUÇ

Küresel ısınma ve iklim değişikliği konusuna çözüm aranırken dini inançlardan yararlanma yoluna gidilmesi, dinlerin soruna nasıl yaklaştığının ortaya konulması ve toplumların bu konuda daha fazla bilinçlendirilmesi doğru bir yaklaşımdır. Fakat dünyayı kirleten sanayileşme ve aşırı tüketimin sorumluları, çoğu zaman bu konularla ilgili girişimleri siyasi bir altyapı ve ötekileştirme üzerinden kurgulamaktadır.

Günümüzde küresel ısınmaya sebep olan emisyonun ülkelere göre dağılımı ele alındığında gelişmiş ülkelerin hem tarihsel hem de güncel sorumlulukta en önde gittikleri ortadadır. Bu ülkelerde yaşayan toplumları inandıkları dinler açısından ele alırsak ABD, AB ve Rusya ağırlıklı olarak Hristiyan geleneğine sahip ülkelerdir. Yahudi inancının da bu ülkelerde etkin olduğunu söylemek mümkündür. Aynı zamanda Yahudi inancına sahip tek devlet olan İsrail, bugün Gazze’de Filistinlilere soykırım uygularken aynı zamanda doğa ve çevre soykırımı da yapmaktadır. ABD ve AB’de bu soykırımı destekler durumdadır. Bunun yanında, daha çevreye duyarlı dinler olarak ifade edilen inaçlara mensup insanların çoğunluğunu oluşturduğu Çin, Hindistan ve Japonya gibi ülkeler yine karbon salınımı ve emisyon üretimi bakımından önde olan ülkeler arasında yer almaktadır. Bu ülkelerdeki toplumlarda ağırlıklı olarak, Budizm ve Hinduizm’e mensup insanların yaşadığı ortadadır. Ülkeler bazında değerlendirildiğinde Müslüman ülkelerin etkisi toplamda Çin ve ABD ile kıyaslanamaz durumdadır. Küresel ısınma ve iklim değişikliğine sebep olan dinler olarak bir değerlendirme yapıldığında, İslam inancına sahip ülkelerin sorumluluğu oldukça düşüktür. Ayrıca sanayi devrimi gerçekleşirken, İslam ülkelerinin büyük çoğunluğunun sömürüldüğünü ve kaynaklarının tahrip edildiğini de unutmamak gerekir.

Dinlerin, küresel ısınmada doğrudan sorumlu tutulması büyük bir yanıltır. Devletlerin yönetim şeklinde, dinlere göre bir uygulama sergilenmemektedir. Ancak devlet yönetimleri, politikalarını hayata geçirirken, toplumdan daha fazla destek almak için dini argümanlara başvurmaktadır. Emperyalizmi ve vahşi kapitalizmi desteklemede, dini argümanlar yöneticiler tarafından uygulanmak istenen politikalarda çoğu zaman kullanılmıştır. Bu sebeple çıkartılan kaos ve kargaşanın temelinde, dini inançlarla (Yahudi ve Hristiyan) desteklenen politikaları görebilmek mümkündür. Diğer taraftan terör olaylarını ve Filistin’deki soykırımı destekleyen gelişmiş ülkeler ve onların inanç sistemlerini temsil eden

kurumlar bu olaylardan kaynaklanan emisyonu görmezden gelmektedir. Bununla beraber dünyanın gelişmiş ülkelerinin gözünün, kulağının küresel ısınma ve iklim değişikliğine yoğunlaşmasının nedeni de oluşturdukları kirliliğin veya tahribatın sonuçlarının kendilerini de etkileyecek olmasıdır. Nitekim bu ülkelerin, oluşan durumu düzeltmek için, yağmur ormanları gibi alanların bakir kalması, dünyadaki doğal alanların korunması yönünde girişimleri söz konusudur. Fakat bunları yaparken, diğer ülke insanların yoksulluğu, nasıl gelişeceği ve bu duruma uyum sağlamak için finansmanı nereden bulacağı konularında oldukça duyarsız bir görüntü sergilenmektedir. Bu görüntü, gelişmiş ülkelerin dünya nimetlerini sadece kendileri için hak gördükleri, diğer insanlara da kaynak gözüyle baktıkları düşüncesini oluşturmaktadır. Bunların yanında meydana gelen değişimlerden en fazla etkilenecek olan ülkelerin gelişmekte olan ülkeler olduğu açıkça ortadadır. Fakat gelişmiş ülkeler halen kendi çıkarları doğrultusunda birçok olumsuzluğu görmezden gelmeye çalışmakta ve konu ile ilgili hususlarda samimi davranmamaktadır.

İslam dininin küresel ısınma ve iklim değişikliğine yaklaşımı aslında oldukça açıktır. İslam dini her konuda aşırılığı yasaklamıştır. Bu kavramın içerisine aşırı kaynak kullanımını, aşırı gıda tüketimini, lüks uygulamaları ve harcamaları dahil edebiliriz. Bu durum, İslam'ın israfı da yasaklaması ile bir bütünlük teşkil eder. Böyle bir tutum, bugün dünyanın iklim değişikliğine karşı önerdiği döngüsel ekonomi kavramı ile de uyum göstermektedir. İslam dini, dünya hayatında insanlara denge içerisinde yaşamayı ve Yaratıcı tarafından konulan kurallara uymayı emreder. Dünyada düzen kurulduktan sonra düzenin bozulmamasını ve fesat çıkarılmamasını ister. Bu hem sucul ekosistemleri hem de karasal ekosistemleri kapsamaktadır. Küresel ısınma ve iklim değişikliği ile mücadele konusunda İslam dininin yaklaşımı, Allah'ın oluşturduğu düzenin ve dengenin bozulmaması, korunması yönündedir. Bu bağlamda aşırıktan kaçınılması, düzeni bozacak eylemlerin yapılmaması ve bozulan düzenin onarılması için gayret gösterilmesi gereklidir.

KAYNAKÇA

- Adam, K. (2018). *Islamic law and the environment: What can we learn from Islamic perspectives on the environment to resolve climate change?* Master's Thesis, University of Warwick.
- Altıkat, A., Ekmekyapar, T. F. ve Turan B. T. (2011). Küresel kirlilik: Dünya, Avrupa Birliği. *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 27(2), 134- 49.

- Baykut, F., Aydın, A. ve Baykut, S. (1987). *Çevre sorunları ve korunma*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Demirbaş, M. ve Aydın, R. (2020). 21. yüzyılın en büyük tehdidi: Küresel iklim değişikliği. *Ecological Life Sciences*, 15(4), 163-179.
- Duh, A.A. (2010). Religion's role in development, ecology and climate change: An Islamic perspective. *Presentation at the Conference on the Role of Religion in Development-focus on Ecology and Climate Change, Finnish Evangelical Lutheran Mission (22.4.2010) in Helsinki*.
- Foltz, R., (2007). *İslam ve ekoloji*, Editör: Richard Foltz, Çev. Nurettin Elhüseyni, Oğlak Yayıncılık.
- Gerten, D. and Bergmann, S. (2012). *Religion in environmental and climate change: Suffering, values, lifestyles*, New York: Continuum International.
- Jenkins, W., Berry, E. and Kreider, L. B. (2018). Religion and climate change, *Annual Review of Environment and Resources*, (43), 85-108.
- Jellason, N. P., Conway, J. S. and Baines, R. N. (2020). Exploring smallholders' cultural beliefs and their implication for adaptation to climate change in North-Western Nigeria. *The Social Science Journal*, 60(3), 561-576.
- Kalyoncu, H. ve Taş, K. (2023). Sosyolojik perspektiften İslam'ın çevreye yaklaşımında anahtar kavramlar. *Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1), 62-84.
- Kearns, L. ve Keller, C. (2007). *Ecospirit: Religions and philosophies for the earth*. Fordham University Press.
- Koehrsen, J. (2021). Muslims and climate change: How Islam, Muslim organizations, and religious leaders influence climate change perceptions and mitigation activities. *Wires Clim Change*, 12 (2), 1-19.
- Kur'an-ı Kerim Meali*, (2011). 12. Baskı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kuzudişli, A. (2014). Dinlerin çevre duyarlılığı ve çeşitli yönleriyle Assisi Deklarasyonu. 2. *Uluslararası Çevre ve Ahlak Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 1340-1347.

- Okuyan, M. (2024). *Kur'an meal-tefsir*. İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları.
- Özerdem, F. ve Barlas B. (2021). Kopenhag okulu çerçevesinde 2020 ve sonrası dünya politikasının yeni sorunu: İklim değişikliği ve iklim göçmenleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(41), 273-302.
- Palabıyık, A. (2013). Hadis ve çevre bilinci. Editör: Ahmet Tahir Dayhan, *Hadis ve hadis metinleri*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası, 147-169.
- Reder, M. (2012). Religion in the public sphere: The social function of religion in the context of climate and development policy. Editors: D. Gerten and S. Bergmann, *Religion in environmental and climate change: Suffering, values, lifestyles*, Crossref Privacy Policy, 32-45.
- Surwandono, N. S. S., Nchankou, A.N., Sahide, A., Silatsa, F. B. T. and Lucie Felicite, L. (2023). Islam and environmental sustainability: Perspectives and challenges. *Journal of Islamic and International Affairs*, 8(2), 112-130.
- Tucker, M. E. and Grim, J. (2001). Religion and ecology: Can the climate change? *Daedalus Journal of the American Academy of Arts and Sciences*, (130) 4, 1-316.
- Ünder, H. (1996). *Çevre felsefesi: Etik ve metafizik görüşler*. Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Veldman, G. R., Szasz, A. ve Haluza-Delay, R. (2014). *How the world's religions are responding to climate change social scientific investigations*. New York: Routledge.
- Vural, Ç. (2018). Küresel iklim değişikliği ve güvenlik. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7 (1), 57-85.
- Zemahşerî, (2016). El-keşşâf`an hakâ`iki ğavâmidı't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vucûhi't-te`vîl. Editör: Murat Sülün, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.